

Vuoden 1907 alussa julkaisi valtioneuvos, professori Eliel Aspelin-Haapkylä Aika-lehdessä artikkelin Aleksis Kiven viimeisistä ajoista. Päiväkirjaansa hän saattoi torstaina, helmikuun 7. päivänä merkitä luovuttaneensa edellisenä päivänä osan aineistoaan, 52 Aleksis Kiven kirjettä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle, jonka esimies hän oli. Tämä keräelmä on tutkimuksen kannalta sangen merkitsevä, sillä Kiven koottuihin teoksiin (Kivi 1951, s. 387—513) on saatu kaikkiaan vain 70 hänen kirjettään. Valtaosa niistä on osoitettu Kaarlo Bergbomille, Kiven läheiselle ystäväälle ja tukijalle. Aspelin-Haapkylä, joka jo nuorena opiskelijana oli tajunnut Kiven merkityksen, oli saanut Bergbomilta runsaasti aineistoa suomalaisen teatterin historian kirjoittamista varten.

Aspelin-Haapkylään niukkaa päiväkirjamerkintää kirjeiden luovuttamisesta seuraa mielenkiintoinen huomautus: ”Niiden joukossa on yksi päiväämätön K. Bergbomille, jossa Kivi puhuu jostakin kauheasta tapahtuneesta hänen viimeisellä Helsingin matkallaan.”

Ilmeisesti Aspelin-Haapkylä tarkoittaa keväällä 1870 lähetettyä kirjettä, jossa Kivi (Kivi 1951, s. 496—497) kertoo käynnistään Helsingissä: ”Mutta mitä aattelin retkestäni Helsingissä? Tuskan päivät! Enhän koskaan unohda sinun kasvojas, valistetut puoleeni, koska oljentelin kivussa ja sielun synkeimmässä pahteessa! Ilman sinua olisi onneni ollut kova. Kova oli minulle tämä isku. Alakuloisella mielellä havaitsen, että se iloinen ja rohkea mailmankatselma, joka tähänasti, huolimatta lukemattomista kivuista ja kärsimyksistä, on aina asunut povessani, rupeaa jo synkistymään ja elämä ja tulevaisuuden toivo ei anna minulla enään yhtään huvitusta. Kuiten-

kin koetan vielä parastani tänä kesänä itseäni miehustella.”

Bergbomille osoittamiinsa toivotuksiin runoilija on vielä liittänyt vihjeen elämässään tapahtuneesta haaksirikosta: ”Ole varma siitä, että niin toivoo sydämestänsä hän, joka on saanut sinulta niin paljon rakkautta ja hyvyyttä, hän, jonka elämä kerran teki suuren haaks(i)rikon, joka saattoi hänen välinpitämättömäksi mailmallisesta pauhusta ja kunniaista. Olisi minulla jotain visseydellä uskottavaa elämästä haudan toisella puolella, niin tyytyisinpä päivihini, aikani, joka nyt maisuu puulle, ei olisi niin pitkä.”

Kivi viittaa silloin tällöin kirjeissään haaksirikoon, jonka selvittämistä uusi tutkimus pitää Kiven kirjailijankuvan ja sen tulkinnan kannalta varsin keskeisenä kysymyksenä. Paavo E. S. Elo on Kiven persoonallisuutta käsittelevässä teoksessaan (Elo 1950, s. 164, 310—316, 407—408) arvellut, että kirjeen maininta viittaa johonkin jo nuorella iällä sattuneeseen murrokseen. Suuresta haaksirikosta olisi Elon käsityksen mukaan kummunnut keskeinen osa Kiven elämänviisautta, jonka ytimenä on Kullervo-näytelmässä esitetty ajatus: ”Kasvoipa tuhosta onni.”

Suurelle haaksirikolle on Esko Ervasti sittemmin omistanut erityistutkimuksen. Hän painottaa sitä Kiven lausumaa, jonka mukaan runoilijalta hävisi lapsuuden usko kuolemanjälkeiseen elämään. Ervasti näkee haaksirikon empiirisen tiedon ja idealistisen uskon välisenä ristiriitana. Ne eivät sopineet samaan maailmankäsitykseen ja tästä oli seurauksena totaalinen katastrofi. Runoilija tunsikin itsensä yksinäiseksi ja muista poikkeavaksi.

Elo erottaa tutkimuksessaan suuren haaksirikon katastrofista, josta Kivi niin ikään pu-

huu kirjeissään. Suuri haaksirikko olisi tapahtunut ennen keväällä 1870 sattunutta ”herveätä katastrofia”, jollaisena Elo pitää Kiven delirium tremens -kohtausta. Sekä Elo että Ervasti joutuvat kuitenkin toteamaan, että suurta haaksirikkoa koskevat tosiasiat ovat hyvin niukat. Ervastian mielestä juopottelukatastrofi on saanut Kiven tajunnassa järkyttävät mitat vain siksi, että kirjailija on käsittänyt sen suuren haaksirikon prosessiin kuuluvaksi. Tämän vuoksi Ervasti käyttää käsitteitä suuri haaksirikko ja katastrofi samaa merkitsevinä.

Aivan synonyymisesti näitä käsitteitä lieinee kuitenkin vaikea käyttää, ainakin jos haaksirikolla ja katastrofilla tarkoitetaan Ervastian tavoin maailmankatsomuksellista murrosta. Syksyllä 1870 Bergbomille lähettämässään kirjeessä Kivi (Kivi 1951, s. 505—508) näet toteaa keväisestä katastrofista puhuesaan, että kylpyhoito ja dieetti olisivat saataneet olla avuksi. On vaikeata kuvitella, miten henkinen murros olisi korjattavissa ruokavaliolla. Kysymyksessä on varmaan ruumiin kunnan kohentaminen, ”uuden terveyden saamisen mysterium”.

V. Tarkiainen, joka väitöskirjaansa ja Kiven elämäkertaa varten keräsi runsaasti tietoja runoilijan aikalaisilta ja tuttavilta, mainitsee pari tapausta, jotka viittaavat sielulliseen luhistumiseen. Toukokuun alussa 1869 Kivi kävi Helsingissä mukanaan Seitsemän veljeksien käsikirjoitus (Tarkiainen 1910, s. 20). Joukko Kiven tuttavilla (Th. Rein, Jaakko Forsman, F. Perander ym.) oli koolla Kleinehin hotellissa, jossa Kiven piti lukea teostaan. Tästä ei kuitenkaan tullut mitään, koska runoilija oli juovuksissa. Kivi palasi häpeissään Siuntioon.

Toisesta tapauksesta Tarkiainen sai kuulla Kaarlo Bergbomin nuoremmalta sisarelta Augustalta (Tarkiainen 1915, s. 595—596). Kivi oli tullut tapaamaan Bergbomia, joka silloin kuitenkin oli poissa kotoa. Kivi jäi odottelemaan häntä, mutta Bergbom ei tullutkaan kotiin koko yönä. Hän odotti ja käveli huoneessa edestakaisin niin kuin hänen tapansa oli. Aamulla Kivi puhutteli Bergbomin sisaria Emilietä ja Augustaa, kiitti heitä ja toi julki aavistuksensa siitä, ettei hän kenties enää tule toista kertaa. ”Sen hän lausui niin mieleen-

koskevalla äänellä, ettei kertoja sanonut sitä koskaan unohtavansa, puhkesi sitten itkuun ja meni pois.”

Aspelin-Haapkyllä antaa päiväkirjassaan niin ikään selityksen Kiven sielullisesta luhistumisesta ja viittaa myös Kaarlo Bergbomin sisaren Augusta af Heurlinin kertomaan. Kun kysymyksessä lieene tapahtumaketjun varhaisin kirjaanpano, esitettäköön se tässä selaisenaan:

”Alkupuolella vuotta 1870 (helmik., maalisk.?) oli Kivi tullut kaupunkiin ja silloin sovittiin että hän K. Bergbomin luona lukisi ääneen uuden teoksen (Seits. veljestä, luultavasti) ja tulisivat sinne kuulemaan Rein, Perander ja vielä joitakuita muita. Mutta kun lukemiseen oli ryhdyttävä, oli Kivi niin humalassa että siitä ei tullut mitään ja vieraat lähtivät kotiinsa saamatta mitään kuulla. Kivi jäi Bergbomin luokse hyvin kiihoittuneena ja Kaarlon kamarissa hän käveli koko yön edestakaisin ilman että kumpikaan pani levolle. — Seur. päivänä noin klo 11 a.p. kun Kaarlo oli poissa, nti Emmy Chydeniuksen luona, jolle hän antoi tuntia suomenkielessä, tuli Kivi ja tavattuaan nti Augusta Bergbomin oli hän juhlallisesti selittänyt tulleen jättämään hyvästi, sillä hän ei aikonut enää koskaan palata. Hänelle oli edellisenä päivänä sattunut tapaus, joka ei ollut parannettavissa. Hän oli kiittänyt kaikkea hänelle osoitetusta hyvydestä jne. Ennen lähtöään, joka oli tapahtuva klo 3, tahtoi hän kuitenkin välttämättömästi tavata Kaarlon, sanoakseen hänellekin viimeiset jäähyväiset. — Augusta oli sitten lähtenyt Kaarloa hakemaan, tavannut hänet nti C:n luona, ja Kaarlo oli mennyt Kiven luokse hänen kortteeriinsa jossakin Kluuvikadun varrella. — Kiven sielunhätä oli ollut ääretön. — Näin hän oli kun hän toipui juomakohtauksen huumauksesta.”

Aspelin-Haapkyllän muistiinpanossa molemmat Tarkiaisen kertomat sattumukset ovat ikään kuin yhdistettyinä. Joudumme jälleen muistitiedon lähdearvoa koskevien ongelmien eteen. Kleinehin hotellin välikohtaus on ilmeisesti ollut erillinen tapahtuma, koskapa Tarkiainen sanoo kuulleensa sen eräältä mukana olleelta. Näin herää kysymys, järjestettiinkö Kivelle uuden teoksensa lukemista varten mahdollisesti kaksikin tilaisuutta, jotka

molemmat kariutuivat kirjailijan juopumuk-
sen vuoksi. Ensimmäinen laatuaan tällainen
lukemisyriksen epäonnistuminen ei Kiven
elämässä näet ollut (Kauppinen 1966, s. 66—
67).

Aspelin-Haapkyllän versio Bergbomin sise-
rusten ja Kiven tapaamisesta saattaa olla hie-
man varhaisempi kuin Tarkiaisen. Vaikka
Aspelin-Haapkyllä oli ryhtynyt keräämään
Kiveä koskevaa aineistoa jo runoilijan eläes-
sä, Augusta af Heurlin on mahdollisesti ker-
tonut oman kokemansa vasta Aspelin-Haap-
kyllän pannaessa Kiven kirjeitä luovutuskun-
toon. Kun tapahtumista oli tuolloin kulunut
muutama vuosikymmen, Augusta af Heur-
linin muisti on saattanut horjua. Hän oli kuu-
sissakymmenissä Aspelin-Haapkyllän tallet-
taessa Kiven kirjeet Suomalaisen Kirjallisu-
uden Seuran kirjallisuusarkistoon.

Toisaalta Aspelin-Haapkyllän versiossa tun-
tuivat monet konkreettiset yksityiskohdat
(kielitunti, kellonaikojen mainitseminen, Ki-
ven majoileminen Kluuvikadun varrella ku-
ten myös muista lähteistä tiedetään jne.) li-
säävän kertomuksen luotettavuutta. Tarkiai-
sen versiossa vaikuttaa Augusta af Heurlinin
kertomaksi hieman oudoksuttavalta se, että
Kaarlo Bergbom olisi ollut poissa kotoa koko
yön asiasta mitään ilmoittamatta. Vai olisiko
Augusta halunnut tarjota suomalaisen teatte-
rin historioitsijalle ja vanhalle perheystävälle
Aspelin-Haapkyllälle hienotunteisemman
muunnelman?

Asia ei kuitenkaan näytä olleen Aspelin-
Haapkyllälle millään lailla tähdellinen, koska
hän arvostellessaan Aika-lehdessä Tarkiai-
sen väitöskirjaa ja Kiven elämäkertaa ei kiin-
nitä edellä mainittuihin eroavuuksiin lain-
kaan huomiota.

Joka tapauksessa Aspelin-Haapkyllän välit-

tämällä Augusta af Heurlinin kertomuksella
on kuitenkin oma arvonsa aikalaisen todis-
tuksena. Edellä sanottu ei luonnollisestikaan
kumoa millään tavoin niitä oppineita sommi-
telmia Kiven maailmankatsomuksellisesta
murroksesta, joita tutkijat ovat liittäneet suu-
ren haaksirikon yhteyteen. Kun Kivi kuiten-
kin joskus (esim. Kivi 1951, s. 489) käyttää
haaksirikon käsitettä myös konkreettisem-
massa mielessä ("Voi veikkonen! minä kyllä
näen minkä suuren haaksirikon elämäni on
tehnyt — velkojen kautta."), on ollut ehkä
paikallaan tuoda esille Eliel Aspelin-Haapky-
llän kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisesta
päiväkirjasta edellä oleva todistus, joka omal-
ta osaltaan valaisee Aleksis Kiven henkisen
luhistumisen historiaa.

Kirjallisuus

Aspelin-Haapkyllä, Eliel: Aleksis Kiven vii-
meisestä ajasta ja kuolemasta. Aika 1: 130—
139, 1907

Aspelin-Haapkyllä, Eliel: Päiväkirja. (Säily-
tetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran
kirjallisuusarkistossa)

Elo, Paavo E. S.: Aleksis Kiven persoonalli-
suus. Porvoo — Helsinki 1950

Ervasti, Esko: "Suuren haaksirikon" aihe
Aleksis Kiven tuotannossa. Turun yliopiston
julkaisuja C:1. Turku 1965

Kauppinen, Eino: Runoilija ja arvostelija
sekä muita tutkielmia Aleksis Kivestä. Hel-
sinki 1966

Kivi, Aleksis: Kootut teokset IV (neljäs
painos). Helsinki 1951

Tarkiainen, V.: Aleksis Kiven "Seitsemän
veljestä". Porvoo 1910

Tarkiainen, V.: Aleksis Kivi. Elämä ja teok-
set. Porvoo 1915.